

UGOVOR O DELU U RIMSKOM PRAVU

REZIME: Ugovor o delu je postojao još u rimskom pravu i vodi poreklo iz ugovora *locatio conductio operis*. To je ugovor kojim se jedna strana *conductor* – obavezivala da izvrši neki konkretan posao, kao što je pravljenje cipela, prevoz vina i sl., a druga strana *locator* se obavezivala da za to plati određenu naknadu. Ono što je veoma zanimljivo jeste to što je još u rimskom pravu pravljen razlika između običnih poslova i onih poslova za koje je trebalo posebno obrazovanje. Naime, u rimskom pravu, poslovi koji su iziskivali veće znanje, a koje su posedovali posebno učenici ljudi (učitelji, advokati), nisu bili predmet *locatio conductio operis* nego *mandatum* koji je bio dobročini, odnosno besplatni ugovor. U ovom radu će biti analizirano poreklo ugovora o delu u rimskom pravu, jer ono predstavlja osnov i temelj današnjih evropskih pravnih sistema, a pored toga je i najrazvijeniji i najzaokruženiji pravni sistem starog veka.

Ključne reči: *poreklo ugovora o delu, locatio conductio, locatio conductio rei, locatio conductio operarum, locatio conductio operis faciendi*

1. Uvod

Iako je rimska država prestala da postoji pre više od 1500 godina, rimsko pravo³ se i dalje proučava. Naime, ono predstavlja deo nasleđa iz antike i veoma je raznovrsno i bogato. I pored toga, ima mišljenja da je ono danas nepotrebno. Međutim, na primeru rimske države, s obzirom na to da je bila velika i dugovečna, može se uočiti kako nastaje jedan pravni i politički

* Msr. doktorand i asistent na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: sanja.m03@gmail.com

** doc. dr, dekan Pravnog fakulteta, Slobomir P Univerziteta, Republika Srpska

³ Pod pojmom rimsko pravo (*ius Romanorum, ius romanum*) označava se pravni poredak koji je bio na snazi u rimskoj državi, tj. počeo od legendarnog osnivanja Rima (754. ili 753. g. p. n. e.), pa sve do smrti istočnorimskog cara Justinijana (565. g. n. e.).

poredak, kojim se mehanizmima pravo prilagođava životu, kao i odnos prava i privrede. Rimsko pravo je mnoštvo složenih međuljudskih odnosa do kakvih se dolazi prilikom vršenja nekog organizovanog rada, regulisalo kroz nekoliko ugovora, od kojih centralno mesto zauzima *locatio conductio*⁴. Važno je istaći da su se pod ovim ugovorom u rimskom pravu podrazumevala zapravo tri kontrakta: ugovor o zakupu stvari (*locatio conductio rei*), ugovor o najmu radne snage (*locatio conductio operarum*) i ugovor o delu (*locatio conductio operis faciendi*). Mnogi rimskopravni kontrakti kao što su *emptio – venditio* (kupoprodaja), *mutuum* (zajam) ili *societas* (ortakluk) u današnjim pravima imaju analogne ugovore, što u velikoj meri olakšava njihovo izučavanje. Međutim, to nije uvek slučaj jer, na primer, ugovor o delu u rimsko doba nije postojao kao zaseban ugovor, nego kao deo znatno šireg kontrakta *locatio conductio*. Rimljani su ovim imenom nazivali tri kontrakta kojima je zajednička karakteristika u tome što jedna stranka (*locator*) stavlja na raspolaganje stvar ili radnu snagu drugoj stranci (*conductor*), a ona je uzima i koristi uz novčanu naknadu.

2. Locatio conduction

U literaturi se *Locatio conductio* obično definiše kao „konsenzualni kontrakt kojim se jedna strana obavezuje da će drugoj strani predati na privremeno korišćenje određenu stvar, staviti na raspolaganje svoju radnu snagu ili izvršiti neko delo, a ova će za to platiti ugovorenu naknadu”.⁵ Iz iznetog proizilazi da je reč o kontraktu koji ima više oblika, što znači da su se u rimskom pravu pod jednim pojmom, po današnjem shvatanju, podrazumevala tri posebna ugovorna odnosa – ugovor o zakupu stvari (*locatio conduction rei*), ugovor o najmu radne snage (*locatio conductio operarum*) i ugovor o delu (*locatio conductio operis faciendi*).⁶ Zajedničke karakteristike navedenih ugovora su brojne: svi su bilateralni, konsenzualni i teretni ugovori *bonae-fidei*, koji su se štitili istim tužbama. Međutim, ono što je važno jeste da je

⁴ Može se reći da navedeni kontrakt nema analogni ugovor u modernom pravu, te ga je nemoguće adekvatno prevesti na srpski jezik. Stoga će se u radu navoditi isključivo u izvornom obliku, kao i ostali kontrakti.

⁵ Bujuklić, Ž. (2012). Rimsko privatno pravo. Beograd, Pravni fakultet, str. 384.

⁶ U literaturi se veoma često ovaj ugovor označava i samo kao *locatio conductio operis*. Navedeno prema: Günal, N (2004). AnExample Of Consensual Contracts: *Locatio Conductio Rei*. Ankara Law Review, vol. 1, br. 2, str. 201–211.

njihova ekonomska suština bitno različita, što se vidi iz „prividne” zamene subjekata. Kod *locatio conductio rei* zakupac je konduktor (*conductor*) – od lokatora (*locator*) je za određenu sumu novca zakupljivao stvar (*res*), a kod *locatio conductio operarum* poslodavac je konduktor, kome locator vrši neki rad (po pravilu fizički – *operae*). U navedenom slučaju se može reći da je logička „spojnica“ ova dva ugovora rimsko shvatanje rada za drugoga⁷, po kojem sam rad predstavlja stvar. Kauzu posla predstavlja dobijanje novca (*merces*) za davanje stvari, tj. rada na određeno vreme. *Locatio conductio operis faciendi* jeste ugovor kod kojeg konduktor vrši rad. Preciznije, treba nešto da uradi (*opus*) po nalogu lokatora. Dakle, ako se akcenat stavi na ekonomsku suštinu, a to je „ko vrši kakav rad ili daje stvar u zakup za novac”, onda je inverzija očita, što je prikazano u Tabeli 1.⁸

Tabela 1. Locatio conductio– tri ugovorna odnosa

locatio conductio	Locator	conductor
- rei	Zakupodavac	Zakupac
- operarum	najamni radnik	Poslodavac
- operis faciendi	Naručilac	izvođač dela

Izvor: Đorđević, M. (2014). str. 247.

Kontrakt *locatio conductio* dobio je ime od glagola *locare* koji znači smestiti stvar na neko mesto ili kod nekoga, izložiti je negde; i glagola *conducere* koji znači uzeti sa sobom, poneti, koristiti.⁹ Kao što se iz navedenog može zaključiti akcenat je na davanju stvari tj. rada, a kod *locatio conductio operis faciendi*, lokator obavlja određenu aktivnost – on je predao neku stvar, a pored toga daje i novac.¹⁰ Relevantno je naglasiti da u literaturi praktično postoji konsenzus da distinkcija između navedene tri vrste *locatio conductio* ne predstavlja delo rimskih pravnika, nego pandektista. S jedne strane,

⁷ O shvatanju rada kod Rimljana biće više reći u daljem tekstu.

⁸ Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 247.

⁹ Stojčević, D. (1983). *Rimsko privatno pravo*. Beograd, Savremena administracija, str. 264.

¹⁰ Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 247.

istraživači zastupaju stav da je *locatio conductio* jedinstven ugovor,¹¹ dok su sa druge strane zastupljeni stavovi da je ovaj ugovor raščlanjen na tri tipa.¹² Posmatrajući sa istorijskog aspekta, *locatio conductio* je poznat od najstarijih vremena i od Zakonika XII tablica se može zaključiti da je u to doba postojao običaj davanja u najam robova i stoke. Kasnije se razvio i zakup zemljišta, a u većim naseljima, naročito u Rimu, počele su se graditi i stambene zgrade koje su kao celina (*domus*), ili još češće, po pojedinim delovima (*insulae*, *coenacula*) izdavane u najam stanarima. Ugovaralo se i izvršenje nekog dela (*opus*). Zbog postojanja velikih imanja (*latifundia*), kod pojedinih sezonskih poslova koji su zahtevali veći broj radnika kako bi se posao uradio za kraće vreme, počela se uzimati u najam radna snaga slobodnih siromašnih seljaka ili tuđih robova. Na taj način su se još u klasično doba, u manjoj ili većoj meri, pojavila sva tri oblika najamnih ugovora, iako je njihovo pravno diferenciranje teklo veoma sporo.¹³ Sumirajući navedeno dolazi se do zaključka da se precizna i potpuna slika ne može dobiti analiziranjem jedinstvenog *locatio conductio*, te će u radu ovaj ugovor biti posmatran sa aspekta triparticije (trojne podele), jer uz opšte navedene zajedničke karakteristike *locatio conductio* ima i neke specifične crte za svaki pojedini tip ovog ugovora i o njima će biti više reči u tekstu koji sledi.

2.1. Locatio conductio rei

Locatio conductio rei (zakup stvari) jeste konsenzualni kontrakt u kojem se jedna strana – zakupodavac (*locator*) obavezuje da preda određenu stvar radi upotrebe i uživanja, a druga strana – zakupac (*conductor*) da za uzvrat isplati određenu sumu novca.¹⁴ Bitni elementi zakupa jesu predmet i cena (zakupnina). Predmet najma u ovom slučaju može biti svaka nepotrošna

¹¹ Diskusiju na ovu temu započeo je Arando-Ruic, a isti stav zastupali su i Ugo Brazielo, Olivije Marten, Vičete Karoči i mnogi drugi.

¹² S druge strane, diskusija o strukturi *locatio conductio* proizvela je drugu struju, koja odobrava triparticiju. Zastupnici ove teze jesu: Kazer, Majer Mali, Alzor, Monier itd. Navedeno prema: Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 8–10.

¹³ Romac, A. (1981). Rimsko pravo. Zagreb, Pravni fakultet, str. 314.

¹⁴ Horvat navodi da su najam i zakup rezultat imovinske diferencijacije i klasne eksploatacije. Siromašni najamnici, a naročito seljaci bezemljaši na taj način postaju sve više zavisni od veliko-posebnika koji ih eksploatišu ubiranjem rente. Ta ekonomska zavisnost kod zakupa (*colonus*) pospešuje u carsko doba i stvaranje pravno zavisnog zemljoradničkog stanovništva u obliku kolonata. Navedeno prema: Horvat, M. (1977). Rimsko pravo. Zagreb, Školska knjiga, str. 278.

stvar, nepokretna i pokretna, ali i neka prava, kao što su pravo uživanja,¹⁵ emfiteuza¹⁶ i *superficies*¹⁷, ali uvek moraju biti nepotrošne, zato što je zakupac obavezan da ih vrati nakon korišćenja. Potrošne stvari mogu biti predmet zakupa, ali samo u slučaju ako su date radi izlaganja. Pošto se ovaj kontrakt ne zaključuje radi prenosa nego radi korišćenja stvari, predmet zakupa mogu biti i tuđe stvari, pa i neke stvari koje ne mogu biti predmet kupoprodaje, kao na primer dobra dobijena u miraz.¹⁸ Zakupac je obavezan da plati zakupninu (*merces*), koja je morala biti ozbiljna, određena i novčana. Ukoliko bi se ugovaralo davanje plodova ili neki rad, prema klasičnom pravu, to bi pre bio bezimni kontrakt, a Justinijanovo pravo je dopuštalo i naturalne zakupnine.¹⁹ Zakupac u upotrebi stvari treba da pokaže pažnju dobrog domaćina, što znači da odgovara za *culpa levis in abstracto*, iako stranke mogu i drugačije ugovoriti.²⁰ Zakupac je bio dužan da plati cenu samo ako je stvar mogao da koristi. Stoga, ukoliko krivicom lokatora ili slučajnom propašću stvar nije mogao koristiti nije bio dužan ni da plati odgovarajući deo zakupnine, a ako je u pitanju zemljište za obrađivanje mogao je tražiti odgovarajuće smanjenje zakupnine ukoliko je, na primer, žetva bila slaba. Na osnovu navedenog, zaključuje se da je važio princip *periculum est locatoris*, tj. da sve rizike, pa i rizik za neuspeh žetve usled nepovoljnih prirodnih uslova, snosi lokator. Lokator je dužan da omogućiti da konduktor koristi stvar u ugovorenim granicama i u tom cilju je dužan da mu preda predmet zakupa u detenciju, ali i da ga održava u upotrebljivom stanju, tj. da vrši popravke, plaća porez i sl. Lokator je morao da nadoknadi zakupcu štetu koju je pretrpeo ukoliko je predmet imao mane koje su umanjile mogućnost njegovog korišćenja. U Justinijanovom pravu lokator je odgovarao, iako je stvar imala nedostatke za koje on nije znao. Naime, stvar data u zakup nije morala biti u svojini lokatora, ali se smatralo da je on ispunio svoju obavezu, iako je zakupcu predao tuđu stvar. U tom slučaju lokator je dužan da brani zakupca od svih uznemiravanja prilikom korišćenja

¹⁵ Uzufuktuar (lat. usufructuarius – uživatelj tuđe svojine) može prepustiti u najam izvršavanje svog prava uživanja, ali svoje pravo uživanja ne može preneti na drugog jer je ono vezano za njegovu ličnost.

¹⁶ Pod ovim terminom u rimskom pravu se podrazumeva vrsta naslednog zakupa po kojem neko ima pravo potpunog uživanja zakupljenog zemljišta, pa čak i da ga otuđi i ostavi drugom u nasleđe.

¹⁷ Navedeni termin odnosi se na sve stvari koje se nalaze na površini zemlje, a najčešće na zgrade.

¹⁸ Malenica, A. (2003). Rimsko pravo. Novi Sad, Pravni fakultet, str. 308.

¹⁹ Ugovori o zakupu stvari pri kojima je zakupnina određivana u naturi nazivali su se coloniarijati. Pri takvim ugovorima postojala je obaveza zakupca da obrađuje zakupno dobro. Navedeno prema: Puhar, I. (1970). Rimsko pravo: ekonomsko-društveni odnosi: političko uređenje: izvori prava. Beograd, Naučna knjiga, str. 419.

²⁰ Stanojević, O. (1986). Rimsko pravo. Beograd, Službeni list SFRJ, str. 264.

stvari, a zakupac, pošto je samo detentor, nema nikakvu stvarnopravnu zaštitu, nego samo obligacionu. Iz tog razloga, ukoliko mu neko oduzme stvar ili ga uznemirava u korišćenju, ne može ga on tužiti, nego se samo može obratiti lokatoru i tražiti od njega zaštitu i eventualnu naknadu štete.²¹ Što se tiče trajanja ugovora, po rimskom klasičnom pravu, mogao je biti sklopljen zauvek (*locatio in perpetuum*), što je značilo da se, ukoliko ne nastupe određene okolnosti ili postupci najmoprimca, ustupljena stvar nije mogla bez odgovornosti za naknadu štete oduzeti ni najmoprimcu ni njegovom nasledniku. Takođe, ugovor je mogao biti sklopljen i bez određenog roka, tj. na neodređeno vreme i u tom slučaju i jedna i druga stranka je mogla jednostrano od njega odstupiti i to bez otkaznih rokova, koje rimsko pravo nije poznavalo. Konačno, ugovor je mogao biti sklopljen i na određen vremenski period, tj. do isteka roka (*locatio ad certum tempus*), obično na pet godina (*lustrum*), naročito kada je bio u pitanju zakup zemljišta.²² Kontrakt *locatio conductio rei* imao je veliki značaj za razvitak ustanove kolonata. Naime, još u početku principata osećale su se teškoće prilikom pronalaženja radne snage koja bi obrađivala imanja, kako u Italiji tako i izvan nje.²³

2.2. Locatio conductio operarum

Locatio conductio operarum predstavlja kontrakt kojim se jedna stranka obavezuje da će drugoj stranci staviti na raspolaganje svoju radnu snagu za određeno vreme, a ona se obavezuje da za to plati određenu cenu. Pošto ovde radnik „plasira” svoju radnu snagu, on je lokator, a poslodavac koji koristi radnu snagu radnika jeste konduktor.²⁴ Predmet ugovora jeste *operae* (rad). Ovaj oblik najma, gde slobodan čovek daje svoju radnu snagu za novac, nije bio mnogo razvijen u Rimu.

Naime, ovaj kontrakt koji je preteča modernog ugovora o radu, u Rimu nije imao veliki značaj zbog korišćenja rada robova i kolona, kao i zbog toga što je rimskim građanima bilo ispod časti da stupaju u najamni odnos. Ipak, sirotinja koja nije mogla da bira, još od ranih vekova rimske istorije prodaje svoju radnu snagu. Važno je naglasiti da nije ni svaki rad bio predmet ovog ugovora. Tako na primer, visokokvalifikovani poslovi, kao što su poslovi lekara, učitelja, umetnika itd., obavljani su u formi prijateljske usluge, formalno

²¹ Stojčević, D. (1983). Rimsko privatno pravo. Beograd, Savremena administracija, str. 266.

²² Günal, N. (2004). An Example of Consensual Contracts: Locatio Conductio Rei. Ankara Law Review, vol. 1, br. 2, str. 210.

²³ Romac, A. (1981). Rimsko pravo. Zagreb, Pravni fakultet, str. 316.

²⁴ Stojčević, D. (1983). Rimsko privatno pravo. Beograd, Savremena administracija, str. 267.

besplatno i to putem naloga uz koji su išli pokloni. Naknada za takav rad mogla se ugovoriti i posebnom stipulacijom.²⁵ Naime, po shvatanju robovlasničkog društva naplativo obavljanje rada je ponižavalo slobodne ljude, te stoga rad koji su obavljali ljudi iz viših staleža, a koji je bio u vezi sa nekim znanjem ili veštinom, nije mogao biti predmet najma u novcu.²⁶ Ukoliko bi građanin visokog društvenog statusa svom sugrađaninu pružao usluge koje podrazumevaju izvesnu kvalifikaciju, smatrano je da je time ukazana čast (*honor*).²⁷ Ove usluge su poznate pod nazivom *artes liberalis*.²⁸ Bitni elementi ugovora jesu rad (*operae*)²⁹ i najamnina (*merces*). Iznos se uglavnom ugovarao za dan rada, a najamnina je ugovarana u jednoj sumi (paušalno), ali za svaku vremensku jedinicu tj. dnevno, nedeljno ili mesečno. Najamnina je morala biti izražena u novcu, određena i istinita. Njena visina utvrđivala se sporazumom strana, sve do nastupanja ekonomske krize u dominatu, kada je Dioklecijanovim ediktom o cenama propisan i najviši iznos najamnina. Tada je dopušteno da ona bude i u naturi.³⁰ Ugovor o najmu spada u „poslove sredstava”, a ne u „poslove cilja”, kako ih danas teorija razlikuje. Lokator ne garantuje rezultat svog rada. Njegova je dužnost da stavi na raspolaganje svoju radnu snagu, a kako će je i gde upotrebiti zavisi od konduktora. Stoga je u ovim ugovorima, više nego kod ugovora o delu, prisutan odnos podređenosti. Sve do liberalnog kapitalizma ugovor o najmu radne snage ostaje osnovni način uređivanja odnosa između rada i kapitala, a danas je intervencionizam države toliko velik da to nije više posao obligacionog prava, nego poseban radnopravni odnos.³¹

²⁵ Teorija koja je izazvala najžešće polemike i koja ima ključnu ulogu u evoluciji ugovora o delu pripisuje se stipulaciji. Jedna od teza polazi od pretpostavke da je isti običaj nastao u vreme kada neformalni dogovor još nije obavezivao. Postoji više objašnjenja porekla ove reči, od kojih su većinu dali sami Rimljani. Jedno od njih povezuje ovaj ugovor sa rečju stipula – štapić, ali je verovatnije ono koje polazi od reči stipulus – čvrst, što podrazumeva čvrst dogovor, tvrdi veru. Više o stipulaciji u: Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 30–36 i Stanojević, O. (1986). Rimsko pravo. Beograd, Službeni list SFRJ, str. 248–250.

²⁶ Horvat, M. (1977). Rimsko pravo. Zagreb, Školska knjiga, str. 279.

²⁷ Knežević Popović, D. (2008). Istorija slobodnih profesija – od artes liberales do savremenog doba. Strani pravni život, br. 2, str. 11–12.

²⁸ Šarčeva navodi da je etimologija termina artes liberales sporna. Prema jednom mišljenju, ovaj termin potiče od reči liber(knjiga) i označava nauke koje se mogu naučiti iz knjiga, dok se prema drugom mišljenju ovaj termin vezuje za status libertatis i označava društveni položaj nosioca slobodnih profesija među slobodnim građanima. Navedeno prema: Šarac, M. (2010). Artes liberales *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 31, br. 1, str. 483.

²⁹ Važno je istaći da su Rimljani razlikovali operaei illiberales čiji su predmet bile manuelne usluge vršene za novac, od artes liberales ili ingenuae, koje je mogao obavljati samo slobodan čovek.

³⁰ Bujuklić, Ž. (2012). Rimsko privatno pravo. Beograd, Pravni fakultet, str. 384.

³¹ Stanojević, O. (1986). Rimsko pravo. Beograd, Službeni list SFRJ, str. 265.

2.3. Locatio conductio operis faciendi

*Locatio conductio operis faciend*³² označava se kao preteča ugovora o delu, ali on obuhvata i nekoliko drugih odnosa koji ga čine složenim. Ovo je konsenzualni kontrakt u kojem se jedna strana – izvođač (*conductor*) obavezuje da u ugovorenom roku obavi određenu aktivnost, po pravilu na stvari koja je stavljena na raspolaganje, a druga strana (*locator*) zauzvrat se obavezuje da plati određenu sumu novca. Bitni elementi ovog kontrakta jesu delo koje se stvara (*opus*) i cena, tj. naknada koja se za to plaća (*merces*).³³ Ovim ugovorom su se služili zidari, prevoznici, zanatlije, ali i slikari, umetnici, svi-rači i drugi. Osnovnu razliku ovog ugovora u odnosu na *locatio conductio operarum*, kao i njegovu ekonomsku suštinu čini *opus*, odnosno njegov drugi obavezni element. U ovom slučaju predmet ugovora nije sam rad, nego ostvarenje dela, materijalnog (npr. da se od nekog materijala nešto napravi ili da se nešto preveze) ili nematerijalnog (npr. da šegrt savlada svoj zanat),³⁴ što znači da predmet ugovora jeste rezultat rada (npr. da se sagradi kuća, napravi zlatan nakit, sašije odevni predmet, preveze roba sa jednog mesta na drugo i sl.). Najbolje objašnjenje pojma *opus locatio conductio operis faciendi* pronađeno je u delu *Digesta*, a daje ga Paulus, pozivajući se na Labea: „*locatio conductio operis* po rečima Labea označava ono što Grci nazivaju *apotelesima* (rezultat), a ne *ergon* (rad, projekat), nego dovršeni proizvod izvršenog *opus-a*.“ Navedeni fragment je u romanistici tumačen na više načina.³⁵ Đorđević zaključuje da naručioca posla sam rad nije zapravo ni interesovao, nego samo rezultat. Da li je konduktor angažovao pomagače ili podizvođače, nije uticalo na valjanost posla jer je kauza posla – *opus*, do kojeg se dolazi radom. Lokatora je zanimalo na koji način i ko vrši rad samo ukoliko je posao *intuitu personae* (npr. slikar).³⁶ Polja najranije primene ovog ugovora

³² Prilikom traženja najstarijeg pomena rimskog ugovora o delu nailazi se na jednu neobičnost i zanimljivost. Naime, u kontroverznim, često osporavanim ali i zastupanim *leges legiae*, Romulov zakon kaže kako je on patricijima odredio da rade „sveštenečke i magistratske funkcije“, a plebejcima „da obrađuju zemlju, čuvaju stoku i rade nadničarske poslove“. Iako je jasno da su ovakve odredbe pripisane Romulu i da su morale nastati kasnije, interesantno je pronaći ovakav detalj jer on nagoveštava da su se ovakvi poslovi obavljali i ranije nego što se misli. Navedeno prema: Đorđević, M. (2014). Poreklo ugovora o delu. *Pravni život*, vol. 63, br. 10, str. 653.

³³ Malenica, A. (2003). *Rimsko pravo*. Novi Sad, Pravni fakultet, str. 311.

³⁴ Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 251.

³⁵ Više o tome u: Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 90–92.

³⁶ Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste *Locatio conductio operis faciendi*. *Strani pravni život*, br. 3, str. 251–252.

jesu zanatstvo – plebejci su dolazili u patricijske domove da obavljaju sitne zanatske poslove³⁷, i pogrebni ceremonijali – u pogrebnim povorkama bile su uobičajene grupe muzičara (flautista) koje su svirale za nadoknadu, i plaćene narikače.³⁸ Važno je istaći da ugovorom o delu ne nastaje onolika podređenost kao kod ugovora o najmu radne snage. U rimskom klasičnom pravu bilo je sporno na koji način prosuditi karakter pravnog posla kada je delo obavljano na materijalu koji je delimično ili u celini pripadao konduktoru, s obzirom na načelno pravilo da stvar od koje ili na kojoj je trebalo izvesti određeno delo daje lokator. Preovladalo je mišljenje da je u slučaju kada je sav materijal dao konduktor reč o kupoprodaji, a ne o najmu. Međutim, ukoliko je bila u pitanju izgradnja kuće, podrazumevalo se, iako je sav građevinski materijal pripadao konduktoru, da nije bila u pitanju prodaja nego *locatio conductio operis faciendi*, ukoliko je naručilac dao zemljište, tj. teren za izgradnju. Konduktor najčešće obavlja posao u svojim prostorijama, a čak može i koristiti rad svojih robova za obavljanje poslova niže vrste. Međutim, konduktor lično odgovara za uspešno izvođenje dela. Pri tome se uzima u obzir svaka krivica (*omnis culpa*), pa čak i neznanje i neumesnost (*imperitia*). Ukoliko je neke poslove ili deo poslova poverio svojim radnicima, odgovarao je zbog greške u izboru (*culpa in eligendo*).³⁹ S druge strane, nije odgovarao kada bi naručeno delo propalo pre nego što je bilo isporučeno lokatoru, ukoliko je do toga došlo usled događaja koje čovek nije mogao da spreči kao što su, na primer, upadi neprijateljske vojske i svi drugi razlozi koji se u izvorima nazivaju viša sila – *vis maior* ili *casus maior* (u izvorima se navodi primer sagrađene kuće koju poruši zemljotres). Nije odgovarao ni u slučaju kada je propast stvari usledila zbog lošeg kvaliteta materijala koji je dao naručilac, a ni onda kada se u svemu morao držati njegovih naloga koji nisu bili u skladu sa prirodom posla. Ako je delo imalo nedostatke, obaveza konduktora je bila da ih u primerenom roku ispravi, a ako to nije hteo da učini, naručilac je mogao da odustane od ugovora ili da smanji naknadu. Međusobna prava i obaveze stranke su mogle ostvarivati i tužbama,⁴⁰ što znači da se u *locatio conductio operis faciendi* zaštita ostvarivala putem tužbi *actio locati* i *actio conducti*. Pošto se u demonstratio ovih tužbi morao navesti pravni osnov *causa* posla, može se zaključiti

³⁷ Milošević, M. (2010). Rimsko pravo. Beograd: Pravni fakultet, str. 268.

³⁸ Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 42–44.

³⁹ Naročito je pooštrena odgovornost zanatlija koji su obavljali poslove čišćenja i popravke odeće (*fullones, sarcinatores*). Oni su odgovarali i kada je bila u pitanju slučajna propast ili oštećenje stvari, odnosno za kustodiju (*custodia*), koja se kod Justinijana naziva *culpa in custodiendo*. Navedeno prema: Bujuklić, Ž. (2012). Rimsko privatno pravo. Beograd, Pravni fakultet, str. 389.

⁴⁰ Romac, A. (1981). Rimsko pravo. Zagreb, Pravni fakultet, str. 317.

da to predstavlja još jednu indiciju da su Rimljani morali shvatiti visok stepen posebnosti *locatio conductio operis faciendi* u okviru koncepta *locatio conductio*. Kao podvrste *locatio conductio faciendi*, navode se još tri ugovora, a to su ugovor o uskladištenju (*locatio conductio horrei* ili *locati conductio horreorum*), ugovor o građenju i ugovor o pomorskom prevozu (*Lex Rhodia de iactu*).

Sam naziv *locatio conductio horrei* potiče od *horreum* (ostava, skladište) nameće se i zaključak da se ovaj ugovor koristio za ono što Zakon o obligacionim odnosima naziva uskladištenjem.⁴¹ Naj snažnija specifičnost ugovora o građenju jeste *probatio* fenomen, koji je nadređen svim drugim aspektima ugovora. *Probatio* je imao određena pravna dejstva, odnosno okončavao je odgovornost graditelja i prenosio rizik sa graditelja na naručioca. Takođe, odnosio se na ispitivanje kvaliteta i valjanosti građevine. Iako se mehanizam probacije nije u izvorima direktno opisivao, može se zaključiti da se *probatio* sastojao od pregleda, provere, ispitivanja građevine i davanja ocene, odobrenja ili neodobrenja posla. Nakon pregleda delo je moglo biti odobreno (*probatio*) ili neodobreno (*improbatio*).⁴² Ugovor o pomorskom prevozu, koji je u doba republike preuzet iz grčkog prava, a odnosio se na način raspodele štete nastale za vreme prevoza robe morem. Nazvan je *Lex Rhodia de iactu* zato što su se pravila o podeli štete najpre javila u praksi grčkog ostrva Rodos.⁴³ Ugovor o prevozu robe morem zaključivao se kao tipičan *locatio conductio operis faciendi*.

Zaključak

Analizirajući poreklo ugovora o delu može se zaključiti da njegovi koreni sežu hiljadama godina unazad. Zaokružen sistem koji je regulisao rad pronalazimo u rimskoj državi. Ugovor o delu je bio u upotrebi kroz celu istoriju rimskog prava. Razvojem poljoprivrede i zanatstva ugovor o delu se koristi. Poslovi koji su zahtevali veće znanje, kao što su advokati ili učitelj bili su predmet besplatnog mandata. U periodu svoga nastanka ugovor o delu se zasnivao na *bona fides*, a pred kraj republike bio je zaštićen dvema tužbama *actio locati* i *actio conducti*. Obaveze poslenika su bile da na vreme i uredno izvrši posao, kao i da preda rezultat rada. Prilikom obavljanja posla mogao je

⁴¹ Član 730. (2008). Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova : prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd, Poslovni biro, str. 162.

⁴² Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 125.

⁴³ Romac, A. (1981). Rimsko pravo. Zagreb, Pravni fakultet, str. 317.

imati pomoćnike ili zamenike ukoliko nije ugovorena stroga lična obaveza. Za štetu koju je prouzrokovao svojom krivicom, a koja je podrazumevala njegovu stručnu nesposobnost, ali i loš izbor pomoćnika ili zamenika, odgovarao je. Naručilac je imao obavezu da plati novčanu nagradu (*merces*), kao i da preuzme završeno delo. Kada je poslenik trebalo da izradi određenu stvar, naručilac je po pravilu davao materijal. Analizirajući *locatio conductio operis faciendi* dolazi se do zaključka da je ovaj rimskopravni kontrakt složen. Iako nema adekvatnog parnjaka u današnjem pravu, a i obuhvata mnoštvo drugih ugovornih odnosa, nesumnjivo je da se u njemu pronalazi poreklo modernog ugovora o delu.

Sanja Maksimović

MA, A doctoral candidate and teaching assistant at the Faculty of Law for Commerce and Judiciary of the University of Business Academy in Novi Sad

Danijela Despotović

Assistant professor and the Dean of the Faculty of Law at Slobomir P University, Republic of Srpska

THE SERVICE CONTRACT IN ROMAN LAW

A b s t r a c t

The service contract has been existing since Roman law. It originates from the *locatio operis conductio* contracts. It was the contract by which one party *a conductor* – was obliged to perform a specific job, such as a shoe making, wine transportation, etc., and the other party, *a locator* was obliged to pay the specified fee. It is very interesting that in Roman law a clear distinction was made between ordinary activities and those required a special education. In fact, in Roman law, jobs demanded a greater knowledge, usually possessed by highly educated people (teachers, lawyers), were not the subject of *locatio operis conductio* but *mandatum* which was considered to be a free contract. This paper will examine the origin of the service contract in Roman law, because it represents a basis and foundation of today's European legal system, and in addition, it is the most developed and comprehensive legal system of the ancient times.

Key words: *the origin of the service contract, locatio conducti, locatio conductio rei, locatio conductio operarum, locatio conductio operis faciendi*

Literatura

1. Bujuklić, Ž. (2012). Rimsko privatno pravo. Beograd, Pravni fakultet
2. Đorđević, M. (2014). Poreklo ugovora o delu. *Pravni život*, vol. 63, br. 10, str. 647-641
3. Đorđević, M. (2014). Struktura i posebne vrste Locatio conductio operis faciendi. *Strani pravni život*, br. 3, str. 245-265
4. Günal, N (2004). An Example Of Consensual Contracts: Locatio Conductio Rei, *Ankara Law Review*, vol. 1, br. 2
5. Horvat, M. (1977). Rimsko pravo. Zagreb, Školska knjiga
6. Knežević Popović, D. (2004). Ugovor o delu u rimskom pravu. Istočno Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu
7. Knežević Popović, D. (2008). Istorija slobodnih profesija – od artesliberales do savremenog doba, *Strani pravni život*, br. 2, str. 7-28
8. Malenica, A. (2003). Rimsko pravo. Novi Sad: Pravni fakultet
9. Puhar, I. (1970). Rimsko pravo: ekonomsko-društveni odnosi: političko uređenje: izvori prava. Beograd, Naučna knjiga
10. Romac, A. (1981). Rimsko pravo. Zagreb, Pravni fakultet
11. Stanojević, O. (1986). Rimsko pravo. Beograd, Službeni list SFRJ
12. Stojčević, D. (1983). Rimsko privatno pravo. Beograd, Savremena administracija
13. Šarac, M. (2010). Artes liberales. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 31, br. 1
14. Zakon o obligacionim odnosima sa registrom pojmova (2008). prvo izdanje : priredio Ožegović N. Beograd : Poslovni biro